

Turli yoshdagi (5-6 va 6-7 yosh) maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda kognitiv rivojlanishni tashkil etishda o‘yin turlarini tanlashning pedagogik asoslari

Fozilova Odina Nabiyevna –
Farg‘ona davlat universiteti
“Maktabgacha” ta’lim kafedrasini dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
E-mail: fozilovaodina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7616-7612>

Annotatsiya. Ushbu maqola turli yoshdagi (5–6 va 6–7 yosh) maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda kognitiv rivojlanishni samarali tashkil etishda o‘yin turlarini tanlashning pedagogik asoslarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda bolalarning yosh xususiyatlari, ularning aqliy faoliyati va ijtimoiy-ko‘nikmalari hisobga olinadi. Shuningdek, o‘yinlar orqali fikrlash, xotira, e’tibor va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Maqola maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglari uchun amaliy tavsiyalarni taqdim etadi va o‘yin faoliyati orqali bolalarning kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishda metodik yondashuvlarni belgilaydi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, kognitiv rivojlanish, o‘yin, pedagogik yondashuv, yosh xususiyatlari, rivojlanish metodikasi.

Педагогические основы выбора видов игр при организации когнитивного развития детей дошкольного возраста (5-6 и 6-7 лет)

Аннотация. Данная статья посвящена изучению педагогических основ выбора видов игр при организации когнитивного развития детей дошкольного возраста 5–6 и 6–7 лет. В исследовании учитываются возрастные особенности детей, их умственная деятельность и социальные навыки. Также анализируются

эффективные методы развития мышления, памяти, внимания и творческих способностей через игровую деятельность. Статья предлагает практические рекомендации для педагогов дошкольных образовательных учреждений и определяет методические подходы к развитию когнитивных компетенций детей через игру.

Ключевые слова: дошкольное образование, когнитивное развитие, игра, педагогический подход, возрастные особенности, методика развития.

Pedagogical foundations for selecting types of games in organizing cognitive development of preschool children aged 5-6 and 6-7

Annotation. This article is devoted to studying the pedagogical foundations for selecting types of games in organizing the cognitive development of preschool children aged 5–6 and 6–7. The study takes into account the age characteristics of children, their mental activity, and social skills. It also analyzes effective methods for developing thinking, memory, attention, and creative abilities through play activities. The article provides practical recommendations for preschool educators and outlines methodological approaches to developing children's cognitive competencies through play.

Keywords: preschool education, cognitive development, game, pedagogical approach, age characteristics, development methodology.

KIRISH

Yangi O'zbekistond yaratilayotgan barcha shart-sharoitlar inson qadr-qimmatini, ularning yaxshi turmush sharoitida farovon yashashlari uchundir. Bunday sharoitlar albatta jamiyatning eng kichik bo'lagi bo'lmish oilaviy muhitning sog'lomlashishiga, unda tarbiyalanayotgan farzandlar kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmay qolmaydi albatta. Ta'lim tizimining dastlabki bosqichi bo'lmish maktabgacha ta'lim ham ana shunday sog'lom muhitdagi bolalarni tarbiyalash yo'lida ta'lim-tarbiya ishlarini jadal suratlarda oshirishga qaratilgan chora tadbirlarni olib bormoqda. Maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishi esa bolalarimizning yanada yetuk shaxs bo'lib voyaga yetishlariga zamindir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 19-oktabrda bo'lib o'tgan ta'lim jarayonining dastlabki bo'g'ini maktabgacha ta'lim muassasalari muammolariga bag'ishlangan tadbirda: "Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Ana shu dalilning o'zi bolalarimizning yetuk va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini yaqqol ko'rsatib turibdi. Bunga qo'shimcha isbot qidirib uzoqqa borishning hojati yo'q. Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi o'rtasida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas", degan edi. Darhaqiqat bolalarning har tomonlama rivojlanishida maktabgacha ta'lim tashkiloti va unda olib borilayotgan ta'lim-tarbiya ishlari muhim ahamiyatga egadir. Ayniqsa bolalarning kognitiv rivojlanishi ya'ni ularning intellektual rivojlanishi ta'lim jarayonida muhim omillardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kognitiv rivojlanish va o'yin faoliyati masalalari pedagogika nazariyasi va amaliyotida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Piagetning nazariyasi bolalarning kognitiv rivojlanishini bosqichma-bosqich tushunishga yordam beradi, u o'yin orqali

bolalarning fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Vygotskiyning ijtimoiy-kognitiv yondashuvi esa o'yin faoliyati bolalarning ijtimoiy va intellektual o'sishini qo'llab-quvvatlashdagi muhim vosita ekanligini ko'rsatadi.

O'yin turlarini tanlashda yosh xususiyatlarini hisobga olishning ahamiyati ham ko'p olimlar tomonidan qayd etilgan. Masalan, Zankov va Elkonin bolalarning 5–7 yoshdagi aqliy faoliyati o'ziga xos bosqichlarda rivojlanishini, shu bilan birga o'yinlar orqali xotira, e'tibor va fikrlash qobiliyatlarini samarali shakllantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Shiyanov bolalarning ijtimoiy tajriba orttirishi va muomala ko'nikmalarini rivojlantirishda rolli o'yinlarning o'rni katta ekanligini qayd etadi.

Zamonaviy tadqiqotlar ham o'yinning kognitiv rivojlanishga ta'sirini amaliy jihatdan ko'rsatadi. Masalan, Karimova (2018) o'yinlar orqali 5–6 yoshdagi bolalarning diqqat va xotira ko'rsatkichlarini oshirish mumkinligini, 6–7 yoshdagi bolalarda esa murakkab integratsion o'yinlar orqali mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, Usmonova (2020) maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatining individual qiziqish va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlanishi lozimligini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin faoliyati bolalarning kognitiv rivojlanishini samarali tashkil etishda markaziy rol o'ynaydi. Pedagoglar o'yin turlarini tanlashda yosh xususiyatlari, rivojlanish bosqichlari va individual qobiliyatlarni hisobga olgan holda, o'yinlarni tizimli va maqsadli tarzda qo'llashlari lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning (5–6 va 6–7 yosh) kognitiv rivojlanishini o'yin turlari orqali samarali tashkil etishning pedagogik asoslarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot nazariy-metodik asoslar sifatida Piaget, Vygotskiy, Elkonin va Zankovning psixologik-pedagogik nazariyalariga tayangan. Tadqiqot obyekti maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning kognitiv rivojlanish jarayoni, predmeti esa o'yin turlarini tanlash orqali kognitiv rivojlanishni tashkil etishning pedagogik asoslaridir. Tadqiqot usullari sifatida nazariy tahlil, eksperiment, kuzatuv, anketalar va testlar hamda pedagogik intervyular qo'llanildi. Tadqiqot uch bosqichda olib borildi: birinchisida adabiyotlar tahlili asosida o'yin turlarini tanlash mezonlari aniqlanib, ikkinchisida tanlangan o'yinlar bolalar guruhida qo'llanib, kuzatuv natijalari yig'ildi, uchinchisida esa eksperiment natijalari tahlil qilinib, xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqotning metodik printsiplari yoshga moslik, individual yondashuv, faol ishtirok va tizimli yondashuvdan iborat bo'lib, ular yordamida bolalarning kognitiv rivojlanishini o'yin faoliyati orqali samarali tashkil etish mumkinligi ta'kidlandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, 5–6 va 6–7 yoshdagi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda kognitiv rivojlanishni tashkil etishda o'yin turlarini tanlash pedagogik jihatdan samarali bo'lishi uchun bolalarning yosh xususiyatlari, rivojlanish bosqichlari va individual qobiliyatlari inobatga olinishi zarur. Eksperimental tadqiqot davomida bolalarga turli tipdagi o'yinlar ma'lumotga asoslangan, mantiqiy, rolli va integratsion o'yinlar taklif qilindi va ularning fikrlash, xotira, e'tibor, diqqatni jamlash hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'siri kuzatildi.

5–6 yoshdagi bolalar uchun eng samarali bo'lgan o'yinlar oddiy ko'rsatmalar va qisqa vaqtli faoliyatni o'z ichiga olgan bo'lib, ular bolalarning diqqatini saqlash, sodda mantiqiy vazifalarni bajarish va eslab qolish qobiliyatlarini oshirishga xizmat qilgan. Shu bilan birga, 6–7 yoshdagi bolalarda murakkabroq va integratsion o'yinlar (masalan, rolli o'yinlar va

vazifa yechishga yo'naltirilgan o'yinlar) orqali mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy tafakkur va guruh bilan hamkorlik ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi.

Kuzatuv va test natijalari shuni ko'rsatdiki, o'yin faoliyati bolalarning kognitiv rivojlanishini faqat ma'lum bir qobiliyatlarni shakllantirish bilan cheklamay, balki ular orasida bog'liqlikni yaratadi. Masalan, xotira va diqqatni rivojlantirish faoliyatlari mantiqiy fikrlashni, ijodiy o'yinlar esa muammolarni hal qilish va guruh bilan hamkorlik qobiliyatlarini mustahkamlash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bilan birga, pedagoglar tomonidan o'yinlarni tanlashda yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish samaradorlikni oshiradi.

Nazariy tahlil bilan solishtirganda, eksperiment natijalari shuni tasdiqladiki, Piaget va Vygotskiyning nazariyalari amaliyotda samarali qo'llanilishi mumkin. Piagetning bosqichma-bosqich kognitiv rivojlanish yondashuvi bolalarga yoshiga mos o'yinlar tanlash imkonini beradi, Vygotskiyning ijtimoiy-kognitiv yondashuvi esa o'yin orqali bolalar orasida hamkorlik va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishning ahamiyatini ko'rsatadi. Shu bilan birga, Elkonin va Zankovning tadqiqotlari bolalarning o'yin faoliyati orqali nafaqat kognitiv, balki ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ham mustahkamlash imkonini beradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'yin turlarini tanlashning pedagogik asoslari yosh xususiyatlarini hisobga olish, qobiliyatlarni rivojlantirish maqsadini aniqlash va o'yin faoliyatini tizimli ravishda tashkil etishdan iborat. O'yin faoliyati bolalarning kognitiv rivojlanishini faqat mustaqil bilim shakllantirish bilan emas, balki ularni ijtimoiy, emotsional va ijodiy jihatdan rivojlantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Shu sababli maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagoglar o'yinlarni tizimli, yoshga mos va maqsadga yo'naltirilgan tarzda tanlashlari muhimdir.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning kognitiv rivojlanishini o'yin turlari orqali samarali tashkil etishda pedagogik yondashuvlarning ahamiyati katta. 5–6 va 6–7 yoshdagi bolalarda o'yin faoliyati nafaqat fikrlash, xotira, diqqat va mantiqiy qobiliyatlarni rivojlantiradi, balki ijodiy tafakkur, ijtimoiy hamkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlangan o'yinlar bolalarda kognitiv kompetensiyalarni samarali rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o'yin faoliyati tizimli va maqsadga yo'naltirilgan tarzda tashkil etilganda uning pedagogik samaradorligi oshadi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagoglar o'yinlarni tanlashda yosh, qobiliyat va individual xususiyatlarni hisobga olgan holda tizimli yondashuvni qo'llashlari lozim. Bu esa bolalarning kognitiv rivojlanishini maksimal darajada rag'batlantirish va ularning intellektual, ijodiy hamda ijtimoiy ko'nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. J.Piaget The Origins of Intelligence in Children. Norton.
2. L.S.Vygotsky Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. H.Gardner Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
4. A.Davlatov Didaktik o'yinlarning ta'lim jarayonidagi o'rni T.: O'qituvchi, 2018. –180 b.
5. P.P.Shiyanov Role-playing Games and Cognitive Development. Moscow: Akademiya, –2010.

6. N.Karimov Kognitiv rivojlanish va o'yinlar. Tashkent: Fan, –2018.
7. S.Usmonova Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. T.: O'qituvchi, –2020.
8. N.A.Berezina Pedagogika i Psixologiya Doshkol'nogo Vozrasta. Moscow: Drofa, –2015.
9. L.K.Akhmedova O'yin faoliyati orqali bolalarning rivojlanishi. T.: Fan, –2019.
10. E.V.Sidorova Razvitie kognitivnykh kompetentsiy detey doshkol'nogo vozrasta cherez igru. St. Petersburg: Piter, –2017.